

11. *Iris Lewandowska, Jonathan M.O. Scurlockb, Eva Lindvall, Myrsini Christoud.* The development and current status of perennial rhizomatous grasses as energy crops in the US and Europe / *Biomass and Bioenergy.* – Volume 25, Issue 4, October 2003, Pages 335-361. [https://doi.org/10.1016/S0961-9534\(03\)00030-8](https://doi.org/10.1016/S0961-9534(03)00030-8).

12. *Peter Mc Kendry.* Energy production from biomass (part 1): overview of biomass / *Bioresource Technology.* – Volume 83, Issue 1, May 2002, Pages 37-46. [https://doi.org/10.1016/S0960-8524\(01\)00118-3](https://doi.org/10.1016/S0960-8524(01)00118-3).

13. *Peter Mc Kendry.* Energy production from biomass (part 2): conversion technologies / *Bioresource Technology.* – Volume 83, Issue 1, May 2002, Pages 47-54. [https://doi.org/10.1016/S0960-8524\(01\)00119-5](https://doi.org/10.1016/S0960-8524(01)00119-5).

14. *Weiland P.* Biomass Digestion in Agriculture: A Successful Pathway for the Energy Production and Waste Treatment in Germany / *Engineering in Life Sciences* Volume 6, Issue 3, June, 2006. – Pages 302–309. <https://DOI:10.1002/elsc.200620128>.

Стаття надійшла до редакції 26.10.2017 р.

Фахове рецензування: 27.10.2017 р.

*

УДК 330.331.4

*О.М. КОНОНЕНКО, молодший науковий співробітник
Національний науковий центр
«Інститут аграрної економіки»*

Природно-ресурсний потенціал аграрної сфери України та його охорона

Постановка проблеми. Наприкінці минулого століття Україна здобула статус незалежної держави й увійшла в новий історичний період свого розвитку. За природними умовами вона належить до порівняно багатих країн світу. Загальновідомо, що природно-ресурсний потенціал країни – це визначальний чинник ефективного розвитку рентабельних галузей економіки, включаючи також аграрний сектор. Із переходом до ринкових відносин, зміною форм власності, трансформацією земельних відносин і форм господарювання пріоритетного значення набуває питання його раціонального використання та відтворення.

Запровадження у виробництво нових досягнень науки і техніки, поява новітніх технологій та енергоджерел посилили антропогенний тиск на довкілля. З одного боку, вдосконалення технологій і зростання виробництва сприяють повнішому задоволенню потреб населення, раціональному використанню природних ресурсів, з іншого – зумовлюють забруднення природного середовища, погіршення його асиміляційних можливостей,

призводять до знищення лісів, посилення ерозії ґрунтів, кислотних дощів тощо [16].

Зростаючі потреби суспільства, а відповідно й потреби виробництва визначають подальше прискорення темпів науково-технічного прогресу. Очевидно, що чим вищий історичний етап розвитку суспільства, тим більшою мірою якісний стан природного середовища зумовлюється людською діяльністю. В умовах структурної перебудови економіки України, заміни застарілої техніки та технологій новими відкриваються широкі можливості для зменшення негативного впливу виробничої діяльності на довкілля.

Напрями розв'язання цих важливих проблем пов'язані з посиленням ролі держави в управлінні природними ресурсами, залученнями в процеси агрогосподарювання, включаючи земельні, водні й лісові ресурси, проведенням ефективної земельної реформи та відповідної аграрної політики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню природно-ресурсного потенціалу аграрної сфери присвятили праці такі вчені, як І.К. Бистряков, Б.М. Данилишин, С.І. Дорогунцов, Д.С. Добряк, Й.М. Дорош, М.Ф. Кропивко, М.Й. Малік,

© О.М. Кононенко, 2017

В.С. Міщенко, В.Я. Месель-Веселяк, В.П. Руденко, Л.Г. Руденко, Ю.Ю. Туниця, М.М. Федоров, М.А. Хвесик, О.В. Ходаківська [1-15] та ін. Проте ряд проблем, пов'язаних з ефективним використанням природно-ресурсного потенціалу, його збереженням та відтворенням потребують додаткових досліджень.

Мета статті – дослідити природно-ресурсний потенціал сільських територій України, проаналізувати динаміку його змін за період проведення аграрних трансформацій та визначити основні напрями збереження, охорони і його відтворення.

Виклад основних результатів дослідження. Природно-ресурсний потенціал – важливий фактор розміщення продуктивних сил, який включає природні ресурси й природні умови. Основні його складові – земельні, водні, лісові, мінеральні та інші.

Найбільш загальнозживаним є визначення природно-ресурсного потенціалу як частини природних ресурсів Землі, що може реально залучатися до господарської діяльності за існуючих технічних і соціально-економічних можливостей суспільства та за умови збереження середовища життя людини. Ще з давніх часів проблеми раціонального використання природних ресурсів розглядалися в контексті раціоналізації природокористування. На думку В.П. Руденка, раціоналізація природокористування – це

система заходів поглиблення, вивчення, освоєння, поліпшення використання, охорони й відтворення природно-ресурсного потенціалу [9].

Географічне положення України сприятливе у природно-ресурсному відношенні. За різноманітністю і багатством мінеральної сировини можна забезпечити збалансований розвиток базових галузей промисловості й агропромислового комплексу. На її території розвідано близько 8 тис. різних родовищ, майже 90 видів корисних копалин. Багато родовищ залягають у вигідних географічних і еколого-економічних умовах, що підвищує їхню цінність.

За запасами окремих корисних копалин Україна випереджає такі розвинуті країни, як США, Канада, Великобританія, Німеччина й ін. Це виводить її на міжнародний рівень країн, які при дбайливому ставленні до надр спроможні забезпечити свої потреби за рахунок власної сировини.

Високий природно-ресурсний потенціал України зумовлює провідну роль земельного фонду як одного з важливих ресурсів загальнодержавного значення, що виступає первинним фактором виробництва і своєрідним фундаментом економічного розвитку для аграрної галузі. Так, за площею сільськогосподарських угідь Україна значно випереджає провідні країни Європи (табл. 1).

1. Площі сільськогосподарських угідь України та окремих країн Європи

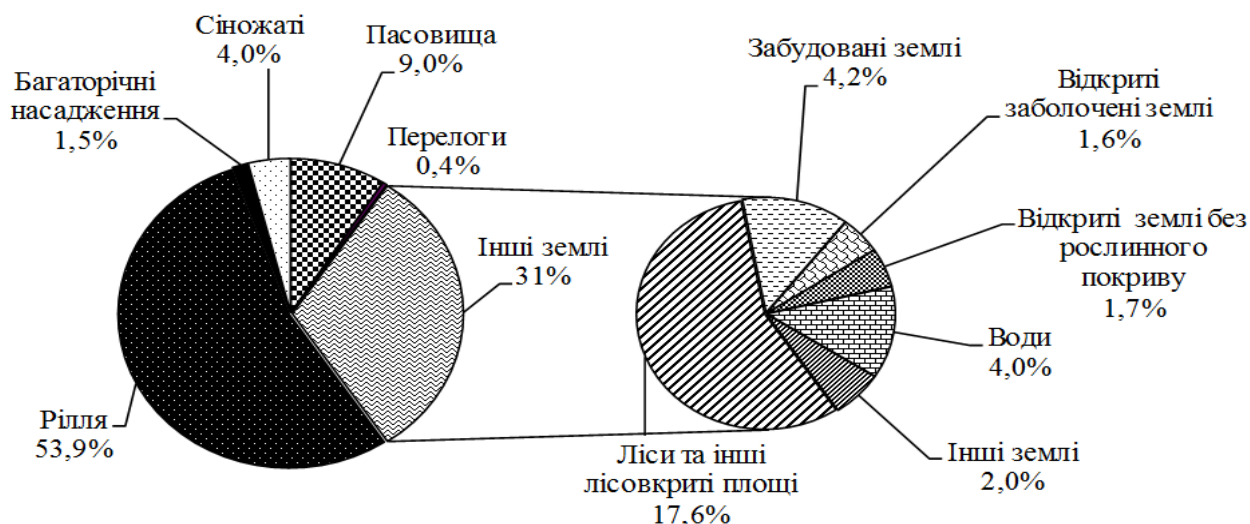
Країна	Сільськогосподарські угіддя, млн га		Розораність, %
	усього	у т.ч. рілля	
Україна	41,5	32,5	78,3
Франція	29,1	18,4	63,2
Німеччина	16,7	11,9	71,3
Італія	13,9	6,8	48,9
Греція	8,2	2,5	30,5
Нідерланди	1,9	1,0	52,6

Джерело: [8].

За природними умовами Україна є однією з багатих країн світу. Близько 95% її території – це рівнинна частина, площа гірських територій Карпат та Криму займає 5%.

Загальний земельний фонд України становить 60354,9 тис. га, з яких 71,3% – землі сільськогосподарського призначення, головним чином сільськогосподарські угіддя,

якими зайнято майже 70% території України (у тому числі: рілля – 53,9%, багаторічні насадження – 1,5, сіножаті й пасовища – 13,0%). Лісами вкрито 17,6% загальної площі держави, під забудовами знаходяться 4,2, водами – 4, болотами – 1,6% території країни (рис. 1).

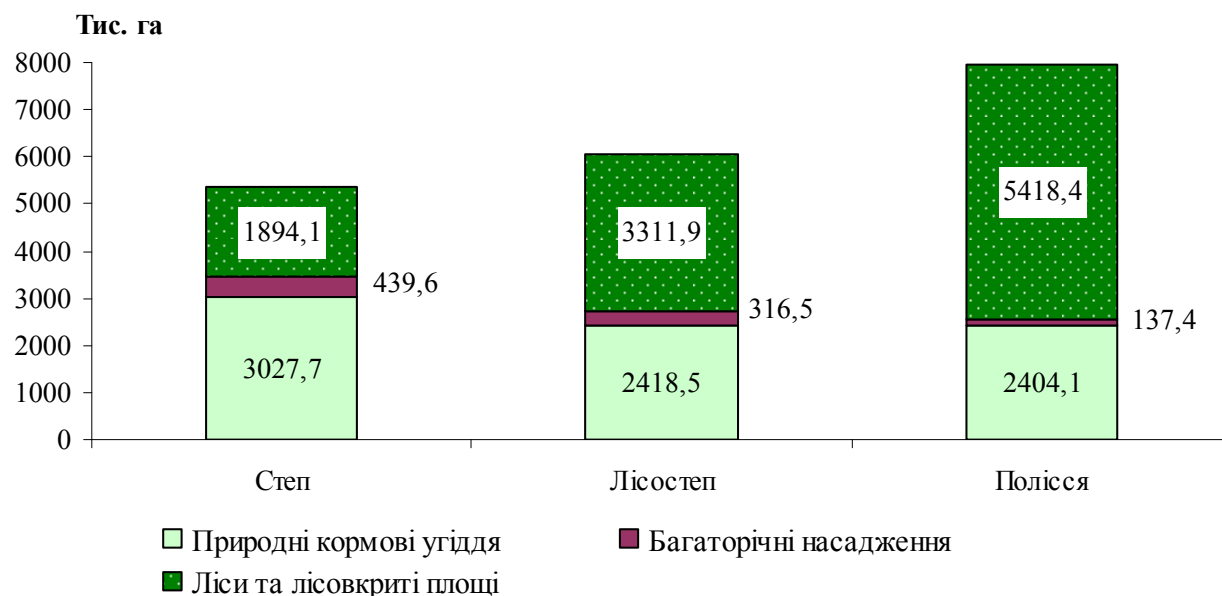

Рис. 1. Структура земельного фонду України (на 01.01. 2016 р.)

Джерело: Побудовано за даними Держгеокадастру України.

Сільськогосподарські угіддя сконцентровані на території країни нерівномірно. Зокрема, у степовій зоні знаходяться більші площі природних кормових угідь, ніж у поліській та лісостеповій (38% від їх площі по Україні). Багаторічні насадження в основному сконцентровані у Степу (49%). Площа лісів і лісовкритих площ найбільша на Поліссі (51,0% від їх загальної площі) (рис. 2).

Така структура угідь зумовлює різну сільськогосподарську освоєність земельного фонду. За даними Держгеокадастру України освоєність земельного фонду в цілому по країні становить майже 72% (питома вага до загальної площі земель суші), у Степу – 81, Лісостепу – 74, на Поліссі – 54% (за рахунок великої площі лісів у поліській зоні вона найменша).

Рис. 2. Площі природних кормових угідь, багаторічних насаджень, лісів і лісовкритих площ по природних зонах України

Україна відзначається високою розораністю сільськогосподарських угідь – 78%, а в деяких областях – Вінницькій, Кіровоградській, Черкаській – більше 85, у Херсонській – 90%. Такого рівня розораності угідь немає

в жодній розвинутій країні світу. Наприклад, у Франції розорано 32%, Великобританії – 18,5, у США – 20% сільськогосподарських угідь.

Найбільш об'єктивним при визначенні економічної оцінки земельних ресурсів вважається показник забезпеченості населення сільськогосподарськими угіддями (наявність придатних земель для ведення сільського господарства). За даними Держгеокадастру України цей показник становить 0,81 га на одного жителя, з них 0,72 га – рілля, що визначає Україну як одну з найбільш землезабезпечених країн світу. Так, за даними FAO,

наприклад, у Великобританії на 1 жителя припадає 0,12 га, Угорщині 0,47 га, Німеччині – 0,14 га. Середній по Європі показник землезабезпеченості становить 0,26 га.

Після проголошення земельної реформ в Україні, метою якої було створення умов для раціонального використання й охорони земель, розпочалося реформування земельних відносин, що зумовило зміни у земельному фонді країни (табл. 2).

2. Динаміка змін площ земельних угідь України (2000-2016 рр.)

Види основних земельних угідь	Площа земель на початок року, тис. га						Зміни (2016 до 2000 р.) (+,-), тис. га
	2000 р.	%	2008 р.	%	2016 р.	%	
Сільськогосподарські угіддя	41827,0	69,3	41650,0	69,0	41507,9	68,8	-319,1
З них: <i>рілля</i>	32563,6	54,0	32433,7	53,7	32541,3	53,9	-22,3
<i>багаторічні насадження</i>	931,9	1,5	899,0	1,5	892,4	1,5	-39,5
<i>природні кормові угіддя</i>	7909,9	13,1	7933,4	13,1	7840,5	13	-69,4
<i>перелogi</i>	421,6	0,7	383,9	0,6	233,7	0,4	-187,9
Ліси та інші лісовкриті площі	10413,6	17,3	10556,3	17,5	10633,1	17,6	219,5
Забудовані землі	2456,2	4,1	2476,6	4,1	2552,9	4,2	96,7
Відкриті заболочені землі	947,2	1,6	975,8	1,6	982,3	1,6	35,1
Сухі відкриті землі з особливим рослинним покривом	17,5	0,03	17,6	0,03	13,2	0,02	-4,3
Відкриті землі без рослинного покриву	1039,0	1,7	1038,2	1,7	1020,6	1,7	-18,4
Води (території, що покриті поверхневими водами)	2423,5	4,0	2421,6	4,0	2426,4	4,0	2,9
Інші землі	1230,8	2,0	1218,7	2,0	1218,5	2,0	-12,3
Разом територія	60354,8	100	60354,8	100	60354,9	100	0,1

Джерело: За даними Держгеокадастру (форма 6-зем).

Площі сільськогосподарських угідь за 2000-2016 роки зменшилися на 319,1 тис. га за рахунок скорочення площі ріллі, багаторічних насаджень, природних кормових угідь, перелогів. Згідно з переліком видів відведення земель для державних і громадських потреб України, облік яких веде Держгеокадастр, сільськогосподарські угіддя виділяються під будівництво та розширення підприємств промисловості, організаціям, установам природоохоронного, оздоровчого призначення; для створення захисних лісових насаджень; громадянам для колективного й індивідуального садівництва тощо. Площа ріллі за цей період зменшилася на 22,3 тис. га за рахунок вилучення з обробітку та переведення в інші види угідь, консервації деградованих і малородючих ґрунтів та ін.

Динаміка змін площ лісів і лісовкритих площ за останні роки доводить про незначе

їх збільшення (на 219,5 тис. га, що становить усього 3% від загальної площі у 2000 році). За розрахунками ННЦ “Інститут землеробства” (на перспективу) потрібно посадити 3,8 млн га лісонасаджень, довести залісення до 22,2%, але й при цьому вона залишатиметься найнижчою в Європі.

Площа забудованих земель збільшилася на 96,7 тис. га за рахунок розширення підприємств транспорту, під будівництво гідротехнічних споруд, для приватного будівництва тощо.

Україна володіє високопродуктивними ґрунтовими ресурсами. За якісним складом ґрунтів вона вважається однією з багатих держав світу, в якій зосереджено 8,4–8,8% світових запасів чорноземів, що визначає високий статус країни порівняно з іншими державами.

За властивостями, що характеризують родючість, ґрунтовий покрив України представлений типами ґрунтів, їх агропромисловими групами та ґрунтовими відмінами, які в основному залежать від території. Наприклад, на Поліссі найпоширеніші дернові, дерново-підзолисті, лучно-болотні й торфові ґрунти. У Лісостепу – чорноземні ґрунти, сірі, а також лучні та солонцеві. У зоні Степу – чорноземні, каштанові й солонцеві ґрунти. Гірські масиви Карпат і Криму мають бурі й сіро-бурі лісові ґрунти. У структурі ґрунтового покриву України налічується близько 60% чорноземних ґрунтів. Вони досить високопродуктивні та характеризуються високим рівнем вмісту гумусу.

За матеріалами великомасштабного ґрунтового обстеження, проведеного в Україні (1957–1961 рр.), й повторного обстеження

(1967–1980 рр.) найбільш поширеними чорноземами є чотири їх типи: чорноземи звичайні, чорноземи типові та опідзолені, чорноземи південні.

Українські чорноземи унікальні. Вони сформувалися під степовою рослинністю в умовах м'якого й вологого клімату. За своїм фізичним, хімічним, агрохімічним і мінералогічним складом серед ґрунтоутворюючих порід український чорнозем вважається найкращим.

Про високий рівень природно-ресурсного потенціалу ґрунтового покриву доводять дані ІХ туру агрохімічної паспортизації земель, який проводився у 2006-2010 роках. Інститутом охорони ґрунтів. Середнім вмістом гумусу характеризуються 34% обстежених сільгоспугідь, 32% мають підвищений його вміст (табл. 3).

3. Агрохімічна характеристика обстежених ґрунтів за вмістом гумусу по природних зонах України

Природна зона	Обстежена площа, тис. га	Вміст гумусу					
		дуже низький (менше 1,1)	низький (1,1-2,0)	середній (2,1-3,0)	підвищений (3,1-4,0)	високий (4,1-5,0)	дуже високий (більше 5,0)
		тис.га	тис.га	тис.га	тис.га	тис.га	тис.га
Степ	12428,1	21,2	923,9	4732,5	4201,5	2264,5	284,5
Лісостеп	8407,7	23,9	923,1	2451,9	3066,0	1493,5	450,3
Полісся	4061,1	144,2	1873,4	1274,4	717,9	48,3	2,9
Україна	24896,9	189,3	3720,4	8458,8	7985,3	3806,3	736,7
%	100	0,8	14,9	34,0	32,1	15,3	3,0

Джерело: Розраховано за даними Інституту охорони ґрунтів.

Сільськогосподарське виробництво в Україні ведеться також на особливо цінних землях, загальна площа яких становить 15,1 млн га, або 36,5% від площі сільськогосподарських угідь, у тому числі у складі ріллі їх налічується майже 43%. Спостеріга-

ється значна різниця частки особливо цінних продуктивних земель (від загальної площі ріллі) в різних областях України – від 2,3% у Луганській до 79,8% у Полтавській. Площі цих ґрунтів здебільшого переважають у зонах Степу й Лісостепу (табл. 4).

4. Площі сільськогосподарських угідь та особливо цінних земель України

Природно-кліматична зона	Сільськогосподарські угіддя, тис. га			Рілля, тис.га		
	усього	у т.ч. особливо цінні землі	%	усього	у т.ч. особливо цінні землі	%
Степ	19122	6218	32,5	15537	5411	34,8
Лісостеп	14509	7385	50,9	11718	7223	61,6
Полісся	7918	1549	35,8	5207	1298	24,9
Україна	41549	15152	36,5	32462	13932	42,9

Джерело: Розраховано за даними Держгеокадастру України.

Відповідно до ст. 150 Земельного кодексу України, до особливо цінних продуктивних земель належать: чорноземи нееродовані несолонцюваті на лесових породах; лучно-чорноземні незасолені несолонцюваті суглинкові; темно-сірі опідзолені та чорноземи опідзолені на лесах і глеюваті; бурі гірсько-лісові та дерновобуросемні глибокі й середньоглибокі; дерново-підзолисті суглинкові; торфовища середньоглибокі та глибокі осушені; коричневі ґрунти Південного узбережжя Криму; дернові глибокі ґрунти Закарпаття; землі дослідних полів науково-дослідних установ і навчальних закладів; землі природно-заповідного фонду; землі історико-культурного призначення [3].

Надаючи великого економічного значення використанню родючих сільськогосподарських земель, у Земельному кодексі України визначено, що “вилучення особливо цінних земель для несільськогосподарських потреб не допускається”. Однак протягом останніх років відбувається зменшення цінних продуктивних земель, тому особливо гостро ставиться питання про їхнє використання за призначенням, заборону необґрунтованого переведення значних площ орних земель у сферу несільськогосподарського виробництва.

В існуючій системі управління земельними ресурсами України відсутній дієвий контроль за ґрунтами. При земельному реформуванні, оформленні прав власності на землю, передачі землі в оренду якість ґрунтів не враховується. Держава, відмовившись від монополії на земельну власність, одночасно відмовилася від контролю за станом ґрунтів.

Багатство природних ресурсів та просторовість території сприяли розвитку України екстенсивним шляхом, що призводить до втрати природно-ресурсного потенціалу. Надмірне розорювання земель, у тому числі й схилів, призвело до порушення екологічно збалансованого співвідношення площ ріллі, природних кормових угідь, лісів і водоймищ, що негативно позначилося на стійкості ландшафтів. Найбільш загрозливі явища спостерігаються в ґрунтового покриві, який значно деградований, що зумовлює погіршення екологічного стану великих площ родючих земель.

Серйозним фактором зниження продуктивності земельних ресурсів та їх деградації є водна й вітрова ерозія. Так, за даними Держгеокадастру України, близько 1,7 млн га (4,1 % загальної площі сільськогосподарських угідь) зазнають вітрової ерозії (дефляції) та 13,3 млн га – водної ерозії, а понад 2 млн га угідь (4,8%) – сумісної дії водної й вітрової ерозії. У складі еродованих земель обліковується 4,6 млн га середньо- і сильно-змитих, у т. ч. 68 тис. га тих, що повністю втратили гумусовий горизонт. Крім того, 10,7 млн га (25,8 % сільськогосподарських угідь) становила кислі ґрунти, 2,3 млн га (5,4 %) – солонцюваті та 1,7 млн га (4,1 %) – засолені, 1,9 – перезволожені, 1,8 – заболочені й 0,6 млн га – кам'яністі. Понад 20% території України забруднено різними токсичними сполуками, у т. ч. значні площі радіоактивно забруднені [6].

Нині мільйони гектарів деградованих, малопродуктивних і техногенно забруднених земель знаходяться в інтенсивному обробітку, що порушує екологічну безпеку населення. Ґрунти таких угідь характеризуються низькою родючістю, а їх господарське використання за призначенням є економічно неефективним. За допомогою економічних та правових важелів доцільно поетапно виводити такі землі з обробітку для їх оздоровлення й раціональнішого використання.

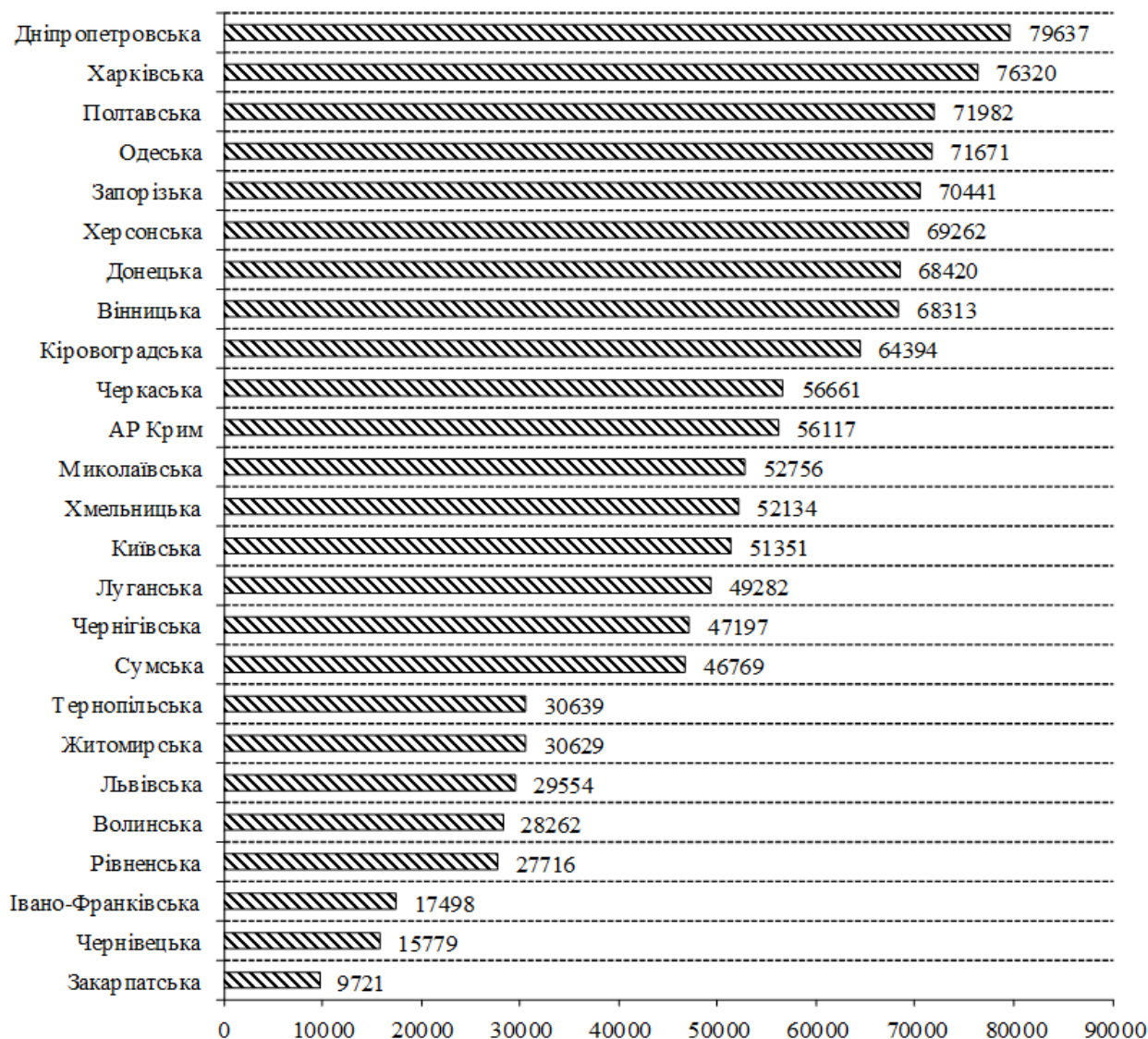
Земля як один з основних компонентів природно-ресурсного капіталу України функціонує як капітал, що визначається його вартістю.

За дослідженнями В.В. Руденка, оцінка природно-ресурсного капіталу ґрунтується на різних методичних підходах. Вона охоплює одиниці різного ієрархічного рівня, що відображає рівень розвитку методології, методики та практики ресурсооціночних робіт. За основну територіальну одиницю обчислення природно-ресурсного капіталу за окремими видами природних ресурсів узяті адміністративні райони й області [10].

Наприклад, в основу одного із методичних підходів для розрахунку потенціалу земельних ресурсів України покладено результати проведеної в Україні (1988 р.) великомасштабної загальної економічної оцін-

ки всіх сільськогосподарських угідь (відповідно до методичних вказівок проведення оцінки земель в умовах Української РСР). Потенціал земельних ресурсів відображений узагальнюючим показником оцінки – величиною валової продукції з 1 га в єдиних кадастрових цінах, помноженою на всю площу сільськогосподарських угідь країни. На той час земельний капітал становив близько 35 млрд крб.

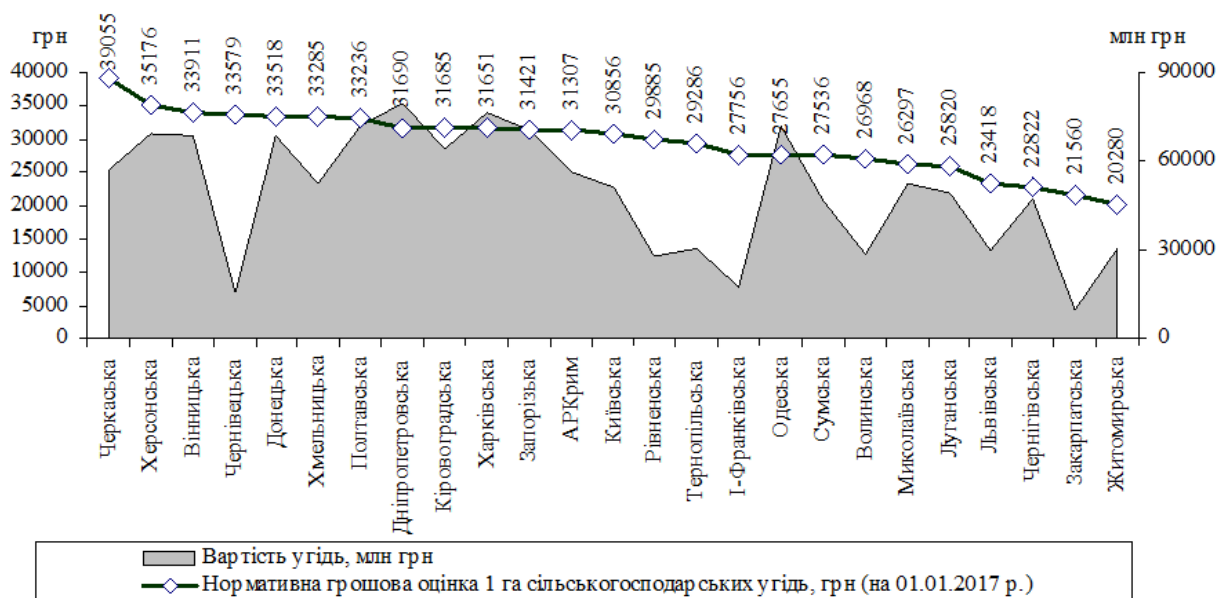
За дослідженнями науковців ННЦ “Інститут аграрної економіки” вартість земельного капіталу визначається за нормативною грошовою оцінкою 1 га сільськогосподарських угідь. Земельний капітал по Україні в цілому становить 1 242 505 млн грн. Величина його коливається від 9721 млн грн у Закарпатській до 79 636 млн грн у Дніпропетровській областях (рис. 3).

Рис. 3. Рейтинг регіонів України за величиною їхнього земельного капіталу, млн грн

Нормативна грошова оцінка сільськогосподарських угідь проведена в Україні за Методикою, затвердженою Постановою Кабінету Міністрів України 23 березня 1995 року № 213. Починаючи з 2000 року, грошова оцінка земельних ділянок щороку станом на 1 січня уточнювалася на коефіцієнт індексації, порядок проведення якої затвер-

джувався Кабінетом Міністрів України. Нормативна грошова оцінка 1 га сільськогосподарських угідь на 01.01.2017 року становила 29953,6 грн. На рисунку 4 відображені грошова оцінка угідь по областях та земельний капітал (вартість сільськогосподарських угідь).

Рис. 4. Земельний капітал України та нормативна грошова оцінка 1 га сільськогосподарських угідь

Джерело: Побудовано автором.

Для збереження природно-ресурсного потенціалу країни, його раціонального використання й відтворення в Україні все ширше застосовуються екологічні способи агрогосподарювання, одним із яких є органічне виробництво, спрямоване на поліпшення здоров'я населення виробництвом високоякісного продовольства, сировини та інших продуктів [15]. Законом України "Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року" передбачено створення умов для широкого впровадження екологічно орієнтованих й органічних технологій ведення сільського господарства та досягнення у 2020 році двократного збільшення площ їх використання.

Висновки. Недосконала система ведення сільськогосподарського виробництва на сучасному етапі економічного розвитку України, нераціональне використання земельних ресурсів, недотримання технологічних вимог обробітку земель, недостатність уваги з боку держави щодо питань використання, підвищення родючості й охорони сільськогосподарських угідь призвели до погіршення їх якісного стану та активізації процесів деградації. Тому основними екологічними проблемами у сфері земельних відносин є: підвищення ефективності їх використання та охорони на основі зменшення розораності

земель, призупинення процесів деградації ґрунтів і підвищення їх родючості; досягнення збалансованого співвідношення угідь у зональних системах землекористування; формування продуктивної та високоефективної системи землекористування як надійної основи розв'язання продовольчої проблеми країни.

Відповідно до Закону України "Про охорону земель" передбачено необхідність встановлення нормативів оптимального співвідношення земельних угідь. Для виконання цього Закону Кабінет Міністрів України схвалив постанову "Про затвердження нормативів оптимального співвідношення земельних угідь", де по природно-сільськогосподарських провінціях встановлено нормативи оптимального співвідношення ріллі, багаторічних насаджень, сіножатей, пасовищ, а також земель під полезахисними лісосмугами. Однак цей норматив лише задекларований, але не реалізований у наступних нормативно-правових актах.

Тому державна політика у тактиці й стратегії раціонального природокористування має бути націлена на ощадливе використання природно-ресурсного потенціалу, забезпечення стабільності сільськогосподарського виробництва, врахування антропогенних навантажень на навколишнє середовище та охорону довкілля.

Підвищення ефективності використання земель, запровадження раціонального землекористування вимагає оптимізації земельного фонду країни, зменшення його сільськогосподарської освоєності вилученням з активного обробітку малопродуктивної ріллі, переведення її в природні кормові угіддя й під залісення, що сприятиме поліпшенню екологічного стану земель, зниженню витрат на обробіток ґрунту та собівартості виробництва сільськогосподарської продукції, підвищенню її конкурентоспроможності.

В Україні нагальною є необхідність законодавчого вирішення питань раціонального використання земель і всебічної їх охорони.

Основні принципи й завдання державної політики у сфері охорони земель визначені в Земельному кодексі України, згідно з яким важливим напрямом державної політики щодо охорони земель повинні стати стандартизація та нормування у галузі використання земель. Вони мають здійснюватися прийняттям нормативів і стандартів, які визначають вимоги щодо якості земель, допустимого антропогенного навантаження на ґрунти й окремі території, а також вимоги щодо допустимого сільськогосподарського освоєння земельних ресурсів країни.

З цією метою в Україні мають бути введені нормативи не тільки оптимального співвідношення земельних угідь, а також якісного стану ґрунтів; гранично допустимого їх забруднення; показників деградації земель тощо.

Держава має законодавчо запровадити систему економічного стимулювання охорони та раціонального використання земель, що ґрунтуватиметься на принципах поєднання високої економічної ефективності й екологічної безпеки їх використання.

Важливим етапом у здійсненні реформ в Україні є децентралізація влади – передача значних повноважень і бюджетів від державних органів органам місцевого самоврядування.

Першим кроком на шляху реалізації реформи децентралізації стало завдання щодо фінансової децентралізації, яка розпочалася з прийняття змін до Бюджетного та Податкового кодексів України. Позитивні ре-

зультати фінансової децентралізації – це щорічне зростання обсягів власних ресурсів місцевих бюджетів. Фінансова децентралізація покликана зробити незалежними місцеві бюджети від державного бюджету й створити можливості планування розвитку територій, втілення реальних проектів.

Для забезпечення повсюдності місцевого самоврядування розроблено законопроект “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо управління земельними ресурсами в межах території об’єднаних територіальних громад” – ОТГ. Вони зможуть розпоряджатися землями на своїй території як у межах, так і за межами населених пунктів. Запроваджується термін «територія територіальної громади».

Із прийняттям даного законопроекту територіальні громади одержать повноваження щодо передачі земель у власність або користування, вилучення земель, наданих у користування, продажу земель, крім земель приватної власності, природоохоронного фонду загальнодержавного значення, а також на яких розташовується нерухомість державних підприємств та землі, які знаходяться у постійному користуванні держорганів, у т.ч. Міністерства оборони України.

Фінансова спроможність ОТГ збільшуватиметься завдяки впливу на розмір плати за землю на своїй території. Плата за землю всіх форм власності надходить до місцевого бюджету.

Здійснюється громадський контроль за рішеннями органів місцевого самоврядування щодо земельних ресурсів громадян. Останні беруть участь у громадських обговореннях питань використання земель, у комплексному просторовому плануванні територій, оперативному виготовленні належної документації й залученні інвестицій для розвитку громад [2].

Із розширенням повноважень об’єднаних територіальних громад у сфері земельних відносин вони зможуть розпоряджатися землями на своїй території, вести природоохоронну діяльність. Зі зростанням обсягів власних ресурсів – вкладати кошти на збереження ґрунтів, охорону та відновлення їх родючості.

Список використаних джерел

1. Данилишин Б.М. Природно-ресурсний потенціал сталого розвитку України / Б.М. Данилишин, С.І. Дорогунцов, В.С. Міщенко та ін. – К. : РПС України, 1999. – 288 с.
2. Законопроект, який надає право ОТГ розпоряджатися землями за межами населених пунктів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: / <https://auc.org.ua/novyna/u-parlamenti-zareyestrovano-zakonoprojekt-yakyyu-nadaye-pravo-otg-gozporoyadzhatsya-zemlyamy-za/18.09.2017> р.
3. Земельний кодекс України // Відом. Верхов. Ради України (ВВР). – 2002. – № 3. – С. 27.
4. Малік М.Й. Соціально-економічні засади розвитку сільських територій (економіка, підприємництво і менеджмент) : моногр. / М.Й. Малік, М.Ф. Кропивко, О.Г. Булавка. – К.: ННЦ ІАЕ, 2010. – 624 с.
5. Месель-Веселяк В.Я. Нові методичні підходи щодо удосконалення нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення / В.Я. Месель-Веселяк, М. М. Федоров // Економіка АПК. – 2016. – № 2. – С. 22-29.
6. Осипчук С.О. Сучасний стан сільськогосподарських угідь України та заходи його поліпшення / С.О. Осипчук, Й.М. Дорош [Електронний ресурс]. – Режим доступу: 77.121.11.22/ecolib/6/33.doc.
7. Площі земель, що входять до адміністративно-територіальних одиниць. Форма 6-зем.–К.: Держгеокадастр, 2014-2016 рр. –180 с.
8. Розвиток земельних відносин в аграрній сфері: моногр. ; за ред. Ю.О. Лупенка, О.В. Ходаківської. –К.:ННЦ «ІАЕ», 2016. – С. 310.
9. Руденко В.П. Географія природно-ресурсного потенціалу України: у 3-х частинах ; підруч. [для студ. вищ. навч. закл.] / В.П. Руденко. – К., 1999. – 568 с.
10. Руденко В.П. Природно-ресурсний потенціал природних районів України / В.П. Руденко, В.Я. Вацеба. – Чернівці: Рута, 2001. – 268 с.
11. Сучасні напрями економічного забезпечення раціонального природокористування в Україні ; [за наук. ред. акад. НААН України, д.е.н., проф. М.А. Хвесика, д.г.-м.н., проф. С.О.Лизуна; Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Нац. акад. наук України»]. – К. : ДУ ІЕПСР НАН України, 2013. – 64 с.
12. Туниця Ю. Екологічна Конституція Землі: сутність і концептуальні засади / Ю. Туниця // Вісн. Нац. акад. наук України. – 2005. – № 11. – С. 32-42.
13. Хвесик М.А. Природне багатство України: загальнопорівняльна характеристика / М.А. Хвесик, І.К. Бистряков, Д.В. Клиновий // Економіст [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua-ekonomist.com/12920-prirodne-bagatstvo-ukrayini-zagalno-porivnyalna-harakteristika.htm>.
14. Ходаківська О.В. Природно-ресурсний потенціал сільських територій у контексті забезпечення їх сталого розвитку / О.В. Ходаківська // Сталий розвиток економіки. – 2012. – № 4. – С. 161-165.
15. Ходаківська О.В. Екологізація аграрного виробництва: моногр. / О.В. Ходаківська. – К. : ННЦ ІАЕ, 2015. – 350 с.
16. Seregeldin I. Sustainability and the Wealth of Nations: First Steps in an Ongoing Journey. // Environmentally Sustainable Development Studies and Monograph Series. – Washington D.C. : World Bank, 1996. – №.5 – P. 25-78.
17. World Bank. Monitoring Environmental Progress: A Report on Working Progress // Environmentally Sustainable Development. – Washington, D.C. : World Bank, 1995. – 115 p.

Стаття надійшла до редакції 26.10.2017 р.

Фахове рецензування: 27.10.2017 р.

* * *